

Socio-pedagogical characteristics of spiritual and educational processes in the lives of young people

Abror RADJAPOV¹

Kattakurgan State Pedagogical Institute

ARTICLE INFO

Article history:

Received October 2025

Received in revised form

15 October 2025

Accepted 15 November 2025

Available online

05 Desember 2025

Keywords:

spirituality and education,
globalization,
pedagogical characteristics,
mass culture,
psychology,
technology.

ABSTRACT

The article highlights the social and pedagogical features of the process of spiritual and educational work that aims to warn and protect young people from threats to their spirituality and well-being in the context of increasing globalization.

2181-3701/© 2025 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-3701-vol3-iss6-pp71-76>

This is an open-access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Yoshlar hayotida ma'naviy marifiy ishlar jarayonining ijtimoiy pedagogik xususiyatlari

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

ma'naviyat va ta'lim,
globallashuv,
pedagogik xususiyatlar,
ommaviy madaniyat,
psixologiya,
texnologiya.

Maqolada globallashuv kuchayib borayotgan sharoitda yoshlarni ma'naviyat va yoshlarga tahdidlarning oldini olish va himoya qilish bo'yicha ma'naviy-ma'rifiy ishlar jarayonining ijtimoiy-pedagogik xususiyatlari yoritilgan.

¹ Lecturer, Kattakurgan State Pedagogical Institute. E-mail: abrorradjapov@01gmail.com

Социально-педагогические особенности процесса духовно-просветительской работы в жизни молодежи

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

духовность и образование,
глобализация,
педагогические
особенности,
массовая культура,
психология,
технология.

В статье рассматриваются социально-педагогические особенности процесса духовно-просветительской работы по предотвращению угроз духовности молодежи и защите молодых людей в условиях усиливающейся глобализации.

Mamlakatimizda ma'naviy-ma'rifiy faoliyat birgina tashkilotning vazifasi emas, balki barcha davlat va jamoat tashkilotlarining ijtimoiy-siyosiy vazifasi shtib belgilangan. Ma'naviyat, madaniyat va san'at muassasalari ma'naviy-ma'rifiy ishlarning ijtimoiy sub'ektlari sifatida turli yo'nalishlarda bevosita ishtirok etadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning "Bugungi kunda ijtimoiy-ma'naviy muhitni va aholi turmush sharoitini yaxshilash, yoshlarni turli diniy ekstremistik oqimlar ta'siridan asrash masalasi barchamiz uchun eng asosiy masala bo'lib turibdi" [1] – deb aytgan so'zlari yoshlarni diniy ekstremizm va terrorizm balosidan ogohlantirishimizda bir qator aniq vazifalarni belgilab berdilar.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016-yil 2-yanvardagi 3-sonli "2016-yilda ijtimoiy-ma'naviy muhit barqarorligini ta'minlash, konfessiyalar va millatlararo totuvlikni mustahkamlashga qaratilgan chora-tadbirlar Dasturi" va 2017-yil 28-iyuldagi "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishni yangi bosqichga ko'tarish to'g'risida"gi PQ-3160-sonli qarori hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni samarali amalga oshirish talablarini qo'ydi.

Mamlakatimizda ma'naviyatni insonning o'zligini anglashidagi o'rni; ma'naviyatning, insonning jamiyat, davlat kuch-qudratidagi tutgan o'rni, ma'naviyatsiz hech qachon baxt-saodat bo'lmasligi, baxt-saodatga erishish uchun umumiy, milliy g'oya asosida bizning ko'pmillatli mamlakatimizda mustahkam ma'naviy makonni yaratish zarurligi to'g'risidagi dasturiy fikrlar izchil, bosqichma-bosqich ro'yobga chiqmoqda. Bunda mahalla, maktabgacha ta'lim, umumiy o'rta, oliy ta'lim, madaniyat va san'at muassasalarining g'oyaviy tarbiyaviy hamkorligigiga erishishlari – ijtimoiy faol insonlarni tarbiyalashning muhim shartidir. Bu hamkorlik sub'ektlari faoliyatining maqsad uyg'unligi, tarbiyaviy ta'sir ob'ektining bitta, (umumiy)ligi, ularning vazifalari orasidagi umumiylik va xususiylikning mavjudligidadir. Albatta, har bir hudud o'ziga xosliklarga ega. Shu sababli har bir hududda olib boriladigan ma'naviy-ma'rifiy ishlarda umumiylik bilan birgalikda faqat o'sha hududga xos bo'lgan xususiylik ham mavjud bo'ladi. Bu har bir hududning viloyat, tuman, shahar Ma'naviyat va ma'rifat kengashlarining ish rejalari mazmuni, maqsadi, shakllari, vositalari, yo'nalishlarida aks etadi. Masalan, mahalla fuqarolr yig'inlarida "mahalla-fuqaro", "fuqaro-fuqaro", "fuqaro-mahalla" shaklidagi gorizonta va vertikal ijtimoiy munosabatlar tizimi amalda mavjud. Biroq, masalaning ushbu ijtimoiy-pedagogik jihatini ta'minlashga qaratilgan metodik baza hali to'liq shakllangan emas.

Buning uchun har bir mahallada aholining oilaviy muhiti, o'qishi, xulqi, munosabatlari, ta'lim muassasalarida aholining yetakchi qadriyatlari tizimini o'rganish, ijtimoiy faol, notiqlik qobiliyatiga ega fuqaro, yoshlarni saralab olib, maqsadga yo'naltirib, ularni ma'naviy-ma'rifiy ishlarining faol sub'ektlariga aylantirish zarur. Bunda mahalla ma'naviy muhitini, jamoatchilik fikrini shakllantirish muhim o'rin egallaydi. Chunki bu muhit o'zaro gorizontal "fuqaro-fuqaro" va vertikal "mahalla-fuqaro" ijtimoiy munosabatlarida namoyon bo'ladi va muntazam, ob'ektiv ta'sir ko'rsatadi. Masalan, mahallalarda tegishli komissiyalar ko'magida hayotning dolzarb masalalariga bag'ishlangan davra suhbatlarining mundarijasiga ma'naviy ehtiyojlar, axloqiy me'yorlarning shakllanishi, kiyinish madaniyati, vaqtdan foydalanish madaniyati, to'ymarosimlarni tejamkor o'tkazish, ma'naviy begonlashuvning oldini olish kabi masalalar bo'lishi mumkin. Bunday turdagi masalalarni muhokama qilish odatda aholi, yoshlarni hayotiy jarayonlarni jamoaviy tahlil qilish va baholash jarayoniga qiziqtiradi [2;117].

Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi tomonidan amalga oshirilgan "Hududlarning ma'naviy-ma'rifiy xaritasi" doirasidagi ijtimoiy-pedagogik tadqiqotlar davomida mahallalarda aholi, yoshlarning aktual ma'naviy ehtiyojlar ierarxiyasi o'rganildi. Olingan natijalar mavjud ma'naviy ma'rifiy ishlar tizimini takomillashtirishga oid qator ijtimoiy-pedagogik chora-tadbirlarni amalga oshirishni taqozo qilishi aniqlandi. Zero, birinchidan, olib borilayotgan turli tarbiyaviy ishlar o'zining qat'iy, ilmiy asoslangan ijtimoiy pedagogik texnologik tizimiga ega emas. Ikkinchidan, yoshlar bilan ma'rifiy ishlarini olib borishda oila, mahalla, ta'lim muassasalarida olib boriladigan tarbiyaviy ishlar amaliyoti o'rtasida metodik nomutanosibliklar bor. Bu esa ma'naviy tarbiya uchun zarur bo'lgan izchillik, sistemalilikni hamda targ'ibot ta'sirchanligini susaytiradi. Yoshlar xulq-atvorida "ommaviy madaniyat" ning ta'siri sezilmoqda. Bunga ularning mashaqqatli, qattiq iroda, tirishqoqlik talab qilinadigan ishlarga qo'l urishdan cho'chishlarida, o'z bilimi va mehnati bilan emas, balki ota-onalari sotib olib bergan qimmatbaho buyumlar bilan o'zlarini ko'rsatishni istashlarida namoyon bo'lmoqda. Buning oqibatlari o'laroq, O'zbekiston ijtimoiy tarmoqlarida 2017-yil oxirida trendga aylangan "kuyovchak", yoki Xalqaro press-klubning 2018-yil 19-mart kuni tilga olingan "alfons-kuyov" sindromlarini keltirish mumkin. Uchinchidan, tuman-shaharlarda ma'naviy-ma'rifiy ishlar ta'sirchan ijtimoiy pedagogik tizim bilan ta'minlangan holda olib borilishi kerak. Aholi, yoshlar hayoti, didi, tuyg'ulariga samarali ta'sir ko'rsatish uchun ularning kundalik hayotini, ularning ma'naviy ehtiyojlarini o'rganib, o'z kuchiga ishonch uyg'otish juda muhimdir. Bundan tashqari aholi, yoshlar uyda ham, mahallada ham, o'quv yurtlarida ham, yotoqxonada ham, hamma joyda bir xil, sog'lom ma'naviy muhit ta'siri ostida bo'lishi kerak. Bu esa ma'naviy-ma'rifiy faoliyat sub'ektlari faoliyatini ijtimoiy-pedagogik asosda texnologik muvofiqlashtirishni taqozo qiladi. Ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil qilishda har bir korxona, tashkilot va muassasaning ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha rahbar o'rinbosari, mas'ullarining faoliyati hal qiluvchi ahamiyatga ega. Mazkur lavozim o'zining qator shaxsiy va kasbiy talablariga ega. U o'zida tashkilotchilik, yuksak milliy mafkuraviy onglilik, tarbiya nazariyasi, uslubiyati, psixologiyasi bilimdoni va amaliyotchi, milliy va mahalliy madaniyat, tarixni yaxshi biluvchi, ijtimoiy faol ustoz va notiq bo'lishi lozim. Shuningdek, u badiiy tadbirlar, konsertlarni o'tkazish, gazeta, jurnal, TV materiallaridan tezkor foydalanish, ma'ruzalar, suhbatlar, konferensiyalar, uchrashuvlar, seminarlar, diskussiya, disput, matbuot konferensiyalar, davra suhbatlarini tashkil qilish, ma'rifiy chiqishlarni jamoada tahlil qilish, rejalashtirish va amalga oshirishni nazorat qilish

malakalariga ham ega bo'lmog'i lozim. Ayniqsa yoshlar bilan suhbat, uchrashuvlarni o'tkazish, nazariya bilan amaliyotni uyg'unlashtirish, ko'rgazmali qurollardan, ayniqsa, axborot texnologiyalari, planshetdan foydalanishni bilishi lozim. Ma'naviy-ma'rifiy ishlar muayyan tamoyillarga tayangandagina o'z samarasini beradi. Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini belgilovchi asosiy tamoyillar sirasiga milliy mafkuraviy yunaltirilganlik, ta'lim va tarbiya birligi, hayotiylik, yaxlitlik, ong va xulq-atvor birligi; amaliylik, ommaviylik, talabalar tashabbusini rag'batlantirish, ijodiy hamkorlik, o'zaro hurmat, bir-birini rag'batlantirish, "ommaviy madaniyat" ta'siriga qarshi ma'rifiy kurash, uzviylik, g'oyaviy va badiiy tarbiya omillari ta'sirining muvofiqlashganligi kiradi. Ayni vaqtda ayrim ziyolilarimiz, hatto olimlar tomonidan "ommaviy madaniyat" hodisasiga yo befarq, yo liberal munosabatga chorlash holatlari ham paydo bo'lmoqda. Falsafa fanlari doktori V. Alimasovning bir chiqishi bunga misol bo'la oladi. Muallif maqolada "G'arbda qo'llaniladigan "ommaviy madaniyat" (mass culture) bizda ishlatiladigan "xalq madaniyati"ga to'g'ri keladi", deydi [3]. Lekin "ommaviy madaniyat"ni bundan 50 yillar oldin tadqiq qilgan atoqli bolgar olimi Bogomil Raynov o'zining "Ommaviy madaniyat", degan fundamental asarida bu fikrni rad etadi. "Ommaviy madaniyat", deydi olim, "eng avvalo va butun mohiyati bilan madaniyatning xalqchilligini to'la inkor qiladi" [4;9] Ma'naviy-ma'rifiy ishlar davomida kechuvchi ijtimoiypedagogik jarayon fuqarolar ijtimoiy hayotini to'g'ri tash kil qilishni, shax sini jamoada, jamoa orali, jamoa fikri vositasida tarbiyalashni taqozo etadi. Buning uchun ma'naviyma'rifiy ishlarning shunday shakllarini topish kerakki, ularning yordamida jamiyat va alohida olingan har bir insonga bir vaqtningo'zida va bir xil kuchda tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish mumkin bo'lsin. Bu esa bizni ma'naviy-ma'rifiy ishlarning milliy va xorijiy tajribalarini muttasil o'rganish va samarali foydalanishga undaydi. Darhaqiqat, bugungi tahlikali davr milliy g'oya targ'iboti va ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini tinimsiz oshirib borishni talab qilmokda. Zero biz o'zimizning pirovard maqsadimizga erishish uchun zamon qanday tez va shiddat bilan o'zgarayotganini hisobga olgan holda, har qanday nohush harakat va muammolarning oldini olishimiz zarurdir. Targ'ibot (arab. qiziqtirish, tarqatish) – keng ma'noda, ijtimoiy faoliyatning alohida turi bo'lib, aholining ijtimoiysiyosiy faolligini oshirish maqsadida ilmiy, badiiy, ijtimoiysiyosiy, milliy g'oya va qadriyatlarni targ'ib etishdir. Targ'ibot jarayonida fan, san'at, siyosat va mafko'ra yutuqlari keng ommalashtiriladi, boyitiladi va yanada rivojlantiriladi. 2) tor ma'noda, mafkura va siyosatni targ'ib etishga qaratilgan faoliyat. Targ'ibot ilmiylik, konkretlik, ob'ektivlik, ijtimoiy hayot bilan chambarchas bog'liqlik tamoyillariga asoslanish, tashkiliy jihatdan uyushgan bo'lishi lozim. Targ'ibot (lot. propaganda – tarqatilishi kerak bo'lgan ma'lumot) – og'zaki yoki ommaviy axborot vositalari orqali muayyan g'oyalarning jamoatchilik ongida ommalashtirishga yo'naltirilgan faoliyatdir. Tashviqot – (arab. shavq-zavqlantirish), (lot. agitation harakatga keltirmok)- ma'lum bir ijtimoiy guruh yoki ommani ko'zlangan maqsad sari faollikka undaydigan targ'ibot faoliyatidir. Tashviqotning og'zaki, nashriy va audio, video turlari mavjud bo'lib, u g'oyat ta'sirchan ijtimoiy-siyosiy kurash vositasi hisoblanadi. Barcha zamon na makonlarda ham, o'z xalqi kelajagini o'ylagan har qanday mamlakatda aholi davlat tomonidan olib borilayotgan siyosat, islohatlar, o'zgarishlardan xabardor qilib borilgan. Bu esa jamiyatni birlashtirish, umummilliy maqsadlar yo'lida safarbarlikni ta'minlab, davlat va jamiyat birligiga erishish maqsadlarga xizmat qiladi. Tashviqot shuningdek, odamlarga ta'sir o'tkazish maqsadida yozma va og'zaki shakllardagi undash, da'vat qilish, shu asosda ularning qalbida zavq-shavq, muhabbat yoki nafrat uyg'otishni o'z

ichiga oladi. Hozir ham diniy ekstremizm, xalqaro terorizm, egotsentrizm, vatansizlik, axloqsizlik g'oyalarini yangi_ XXI asr texnologiyalari bilan qurollangan holda targ'ib etilyapti. Vosita, shakl va maqsadlar o'zgarib borayotgan, turli nomlarda atalayotgan bo'lsa-da, ular zahirida muayyan g'oyalar targ'iboti yotibdi. Shuning uchun boshqalarning tinchligini buzish, barqaror taraqqiyotga xalal berishga yo'naltirilgan hamda milliy manfaatlarga qarshi qaratilgan bunday targ'ibotni vayronkor targ'ibot deymiz. Zamonaviy targ'ibot texnologiyalarini tanlashda, eng samarali yo'llardan biri – bu multimediali yondashuvdir. Bunda ma'naviy-ma'rifiy faoliyat jarayonida yangi va an'anaviy texnologiyalardan foydalanib maqsadga erishishni ta'minlash mumkin. Texnologiyalarni tanlashda auditoriyaning intellektual darajasiga, tarbiyaviy faoliyat sohasining o'ziga xos tomonlariga e'tibor qaratish lozimligini alohida ta'kidlash zarur. Metodik jihatdan targ'ibotchi va tinglovchilarning o'zaro muloqoti ikki turdagi ta'sirdan iborat bo'ladi. Birinchi tur ta'sir – tadbirning ma'lum bosqichida tinglovchiga shu bosqichdagi masalani tushunishga yordam beruvchi yo'naltiruvchi savollar beriladi. Ikkinchisi – masalani aniqlashtiruvchi fikrlar va harakatlar usuli ko'rsatiladi. Savollar va ko'rsatmalar soni taqdimot materiallarining ishtirokchilar tomonidan o'zlashtirilishiga bog'liq ravishda belgilanadi. Kontent-xronologiya metodi. Psixologlarning ma'lumotiga tayansak, qatnashchilarning diqqatini dastlabki daqiqa davomidagina jamlab tura olish mumkin. Bu vaqtdan keyin ularda dastlabki paytdagi diqqat tarqala boshlaydi. Shuning uchun olti daqiqa mobaynida qatnashchilar bilan faol muloqot o'rnatib olishga erishish kerak. Ularning diqqatini jamlab tura olish uchun ma'ruzachi ritorikaning qonuniyatlaridan, notiqlik mahorati sirlaridan, xronologik nazorat metodidan xabardor bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Keys metodi. Misollar keltirish uchun auditoriyaga murojaat qilinishi ham qatnashchilarning diqqatini jamlashga hissa qo'shadi. Bunda misol keltirishni savol tariqasida so'rash, iltimos qilish mumkin. Demak, bunday savol-javob bir necha marta takrorlanishi kerak. Auditoriya keltirgan misollar bilan ma'ruzachi keltirgan misol notiq tomonidan o'zaro taqqoslanishi yaxshi natija beradi. Bu bilan voiz va auditoriyaning fikrlashlari o'zaro bir xil ekanligi tekshiriladi hamda tadbirning shunday zaylda borishi ikki tomonni ham ruhlantiradi. Bugungi kunda tadbirlarni o'tkazishda debat usulidan ham keng foydalanilmoqda. Bunda ma'ruzachi tinglovchilarni ikki guruhga ajratib, o'rta muammoni tashlaydi va tomonlardan ko'tarilgan muammoning yechimini aniqlashni so'raydi. Voiz har ikki tomonning fikrlarini eshitadi va yakuniy xulosa chiqarib, uni bayon etadi. Bunday usulning afzalligi shundaki, tadbirda har bir qatnashchiga jarayonning faol ishtirokchisiga aylanish imkoni beriladi. O'z fikrini ifoda eta olish har bir ishtirokchida katta taassurot qoldiradi va mavzuning chuqur o'zlashtirilishiga zamin yaratadi. Rag'batlantirish. Faol ishtirokchilarni rag'batlantirish uchun mukofot tashkil etish yaxshi samara beradi. Bunda qatnashchilarda ijobiy ma'nodagi baxslashish, musobaqalashish ruhi paydo bo'ladi va bu tadbir samaradorligini ortiradi, tinglovchilarda keyingi tadbirlarda ishtirok etish ishtiyokini uyg'otadi. Adekvat taqdimot metodi. Tadbir nomi qiziqarli, sodda, aniq, o'ziga jalb qiluvchi bo'lishi, qatnashchilarning yoshi, kasbi, manfaatlarga mos, ma'naviy-mafkuraviy, tarbiyaviy ishlardan birining vazifasiga kiruvchi dolzarb masalagabag'ishlanishi kerak. Tadbirni nomlashda o'ta rasmiylikdan, ilmiylashtirishdan, uzundan uzok; jumladan qochish kerak. Chunki rasmiyatchilik kishilarni tadbirdan bezdiradi. Mavzuni nomlashda ko'prok kundalik hayotimizda ishlatiladigan so'zlardan foydalanilsa, yaxshi samara beradi. Tadbir nomi kishilarni qiziqtiradigan, ruhlantiradigan bo'lishi kerak. Mavzuni eshitgan, o'qigan kishi tadbirda

nimalar to'g'risida mulohazalar yuritish kerakligini anglashi va unda muammoga daxldorlik xissi uyg'onishi kerak. Shuning uchun tadbir haqidagi e'londa eng muhim fikrlardan ishtirokchilarni xabardor qilish zarur. Auditoriyaga moslashish metodi. Qatnashchilarning yoshi, kasbi tadbir davomida misollar keltirishda inobatga olinishi kerak. Agar qatnashchilarning ko'pchiligi yoshlarni tashkil qilsa, tadbir davomida yaqin o'tmishdan, yoshlar befarq bo'lmagan va tadbirga qatnashayotgan avlod bevosita guvoh bo'lgan voqea va holatlardan misollar keltiriladi. Qatnashchilar o'rta yoshlarda bo'lsa, keltiriladigan misollar o'rta avlod vakillari guvoh, bo'lgan voqeliklar, atrofimizda yuz berayotgan yangiliklardan olinadi. Bunda qatnashchilarning kasbidan kelib chiqib misollar tanlash imkoniyati ham saqlanadi. Tadbir qatnashchilari har kuni ko'radigan misollar tanlanganda muloqot samaradorligi ortadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. www.uza.uz. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 15-iyun kuni "Ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash, muqaddas dinimizni sofligini asrash – davr talabi" mavzusidagi anjumanda so'zlagan nutqidan.
2. Qosimova Z.X. Talaba yoshlarda mafkuraviy immunitetni shakllantirishning pedagogik asoslari. (Oliy o'quv yurtlari ma'naviy-ma'rifiy ishlari misolida). Pedagogika Fan. nomz. ilmiy dar. olish uchun tayyorlangan diss-ya. -T. 2004. 117-b.
3. Alimasov V. Ommaviy madaniyat OG'Umi?// "Ishonch" gazetasi, 2018 yil 19 iyun.
4. Raynov B. Massovaya kultura. Perevod s bolgarskogo. – Moskva, "Progress", 1979. S.9.
5. Saidov U. Madaniyat sohasidagi globallashuv jarayonlari va ma'naviy tahdidlar. – Toshkent: "Akademiya", 2011. – 56 b.